

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 120 1999

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-16-2

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 2000

Övriga recensioner

Mats Jansson. *Kritisk tidsspegel. Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik*. Symposium. Stockholm/Stehag 1998.

Det är påfallande hur 1940-talet – det decennium då modernismen blev etablerad i svensk litteratur – under senare år alltmera har hamnat i forskarnas blickpunkt. Framförallt har det framlagts en del övergripande arbeten, som försöker påvisa de stora linjerna i utvecklingen. Sedan länge har det funnits ett flertal specialundersökningar och avhandlingar ägnade de mer framstående fyrtialisterna som Lars Ahlin, Erik Lindgren, Werner Aspenström, Gösta Oswald och Karl Vennberg. En avhandling om Ragnar Thoursie fick vi dock inte förrän 1997 (Inger Ring). Även andra författare, vilka visserligen inte går in under etiketten fyrtialister men ändå var i full verksamhet under decenniet i fråga, t.ex. Artur Lundkvist, Johannes Edfelt och Gunnar Ekelöf, har varit föremål för grundliga studier. Från de senaste åren kan nämnas Bengt Landgrens *Polyederns gåta*, 1998, där Ekelöfs diktsamling *Färjesång* från 1941 undersöks både vad gäller mottagande, tillkomsthistoria och komposition. Bengt Landgren har även tidigare riktat in sig på 1940-talet i sitt arbete om Hjalmar Gullberg och krigsårens s.k. beredskapslitteratur.

Som ett avsteg från den ovan skisserade traditionen, där det främst är de kanoniserade författarna av manligt kön som stått i centrum för forskarna, framstår Annelie Bränströms Öhman avhandling *Kärlekens ödeland. Rut Hillarp och kvinnornas fyrtialismodernism*, 1998. Bränström Öhman för en berättigad polemik mot den traditionella bilden av 40-talsmodernismen som enbart en manlig angelägenhet och visar hur Rut Hillarp, trots sitt engagemang för modernismens sak, på grund av sitt kön förpassades till litteraturhistoriens marginaler. Själv har jag i *Modernismen i barnkammaren. Barnlitteraturens 40-tal*, 1999, försökt anlägga andra perspektiv än de traditionella för att på sätt kunna lyfta fram tidigare förbisedda samband mellan den moderna barnboken och 1940-talsmodernismen.

När Göteborgs-forskaren Mats Jansson i *Kritisk tidsspegel* studerar det litterära 40-talet är det skedets litteraturkritik som står i fokus. Hans grundliga genomgång och analys, där genusperspektivet dock lyser med sin frånvaro, fyller en väsentlig lucka, eftersom det saknats en mer systematisk granskning av decenniets litteraturkritik. Genom att flera kritiker som tidigare inte behand-

lats i forskningen får sin insats belyst, kan Jansson väsentligt fördjupa bilden av 40-talet. Janssons utgångspunkt är dels att modernismens genombrott i svensk litteratur hänger intimt samman med framväxten av en ny kritikergeneration, och dels att den litterära kritiken hade en viktig del i den förändringsprocess som präglade 40-talet. Kritiken bidrog i hög grad till kanoniseringen av 40-talslitteraturen. Det är synd att Jansson i detta sammanhang inte knyter an och refererar till Bränström Öhman som i sina studier tydligt framhållit det nära sambandet mellan litteraturproduktion och litteraturkritik under 40-talet. Fyrtialisternas genombrott underlättades av det faktum att de i regel var sina egna kritiker och krönikeskrivare.

Den kanske viktigaste inspirationen för sitt arbete tycks Jansson ha hämtat framförallt i Per Rydén's många studier rörande den litterära kritiken som institution och en integrerad del av litteraturhistorien. Förändringen av kritikerrollen från en mer dömande och normativ hållning till en mer uttolkande och förklarande som Rydén ser som typisk för 40-talet kan Jansson på ett övertygande sätt ge belysande exempel på. I sina kultursociologiska resonemang utgår Jansson från Pierre Bourdieus teori om det litterära fältet. Bourdieus tes om att det är striden i sig som skapar fältets historia är i hög grad tillämplig på 40-talet, som framförallt är ett debatternas och konfrontationernas decennium, då nytt och gammalt, förnyelse och tradition ställdes mot varandra. Jansson påvisar hur de skilda kritikernas position på fältet blir avgörande för argumentering, ordval och t.o.m. den språkliga framställningen. Brytpunkter och meningsmotsättningar åskådliggörs på detta sätt, och skillnaderna i olika kritikers uppfattningar kan göras tydliga. Särskilt förtjänstfull är Janssons genomgång av pessimism- och obegriplighetsdebatten i dess helhet, en granskning som tidigare aldrig har gjorts. Här behandlas denna för decenniet så avgörande debatt i sitt sammanhang. De estetiska och de ideologiska skiljelinjerna analyseras liksom användningen och tolkningen av begreppet pessimism.

I sin behandling av litteraturkritiken som text har Jansson influerats av Michael Riffaterres granskning av kritiken ur ett intertextuellt perspektiv, liksom av Gérard Genettes syn på kritiken som en särskild form av meta-språk. Dessa teorier blir analysredskap, när Jansson undersöker Karl Vennbergs anmälan av Werner Aspenströms diktsamling *Skriket och tystnaden*, 1946. Det är dock svårt att se att Janssons analys fördjupas eller till-

förs någon extra dimension med hjälp av Riffatterre och Genette. Kopplingen till dem ter sig ganska långsökt. Att recensenten på olika sätt refererar till och förhåller sig till den text han skriver om liksom till andra texter som dras in som jämförelseobjekt är ju ganska självklart. Att för den skull hävda att kritikens grundläggande diskurs är parafraaserande blir närmast en truism. Det litteraturpolitiska syftet med Vennbergs anmälan diskuterar och exemplifierar Jansson utmärkt på egen hand utan draghjälp av Riffatterre och Genette.

Det är i första hand den kritikerkår som etablerades vid 40-talets mitt som är föremål för Janssons undersökning, d.v.s. de kritiker som medverkade i tidskriften *40-tal* och/eller i *Aftontidningen*, båda viktiga fora för den nya kritikergenerationen. De kritiker som behandlas av Jansson är Stig Ahlgren, Axel Liffner, Stig Carlson, Lennart Göthberg, Allan Fagerström och som den enda kvinnliga representanten Viveka Heyman. Men det är inte bara avantgardets kritiker som granskas. Jansson är noga med att ge motbilder så att det nya tillåts profilera sig mot dem som för traditionens talan. På så sätt kan motsättningen mellan en moraliskt grundad kritik och en estetisk kritik komma i dagen. Anders Österling och Sten Selander kontrasteras således mot Knut Jaensson, medan Axel Liffner ställs mot Ture Nerman och Hans Dhejne. Samtidigt visas på ett intressant sätt av Janssons genomgång att tradition och nydanande inte alltid behöver utesluta varandra. För modernisten handlar det istället om ett slags omvandling av traditionen.

Som framgått är Janssons studie omfattande och spänner över mycket. Den är synnerligen informationsrik och rymmer flera intressanta analyser och träffande iakttagelser. Det rika stoffet presenteras på ett överskådligt sätt och framställningen blir omväxlande att läsa, tack vare att Jansson valt att disponera sitt ämne så att han ständigt byter perspektiv. Än väljer han att studera en enskild kritiker, än ett kritiskt forum som *Aftontidningen*, än en kritisk debatt som pessimismdebatten, än en enskild kritisk text eller de olika reaktionerna på ett särskilt skönlitterärt författarskap som Faulkners. Efter varje kapitel följer också tydliga sammanfattningar, där trådarna dras samman. Nackdelen med den disposition Jansson valt är att det stundtals blir vissa upprepningar. Men detta är en marginell anmärkning.

Samtidigt som Janssons undersökning ger en mängd ny kunskap förtydligar och bevisar den antaganden och hypoteser som i tidigare forskning endast berörts ytligt. Bl.a. framkommer den betydelse som främmande språkområden hade för den svenska modernismens tradition. T.S. Eliot var en av det svenska 40-talets viktigaste internationella referenspunkter, något som Jansson diskuterat redan i sin doktorsavhandling *Tradition och förnyelse*, 1991. Det anglosaxiska inflytandets dominans lyfts fram i det avsnitt som behandlar Allan Fagerströms kritikergär-

ning, men också Lennart Göthberg var starkt influerad av internationella strömningar. Hos denne kritiker fanns även ett anarkistiskt och polemiskt drag, något som kännetecknade 40-talet i dess helhet, en period då Hägerströms värdenihilism var en viktig ledstjärna. Avantgardets signum var också nyhetskravet, som ofta fördes fram i Stig Carlsons kritik.

Mats Jansson har sammanfattningsvis presenterat en utmärkt studie, karakteriserad av både noggrannhet och skarpsinne. Hans analyser och resonemang är nyanserade och han har god blick för de paradoxer som decenniens litterära kritik också rymmer. Han hemfaller inte åt förenklingar eller generaliseringar, när han tecknar sin bild av det dynamiska 40-talet. *Kritisk tidspegel* kommer att bli till ovärderlig nytta för alla som i framtiden vill fördjupa sig i 1940-talets litteratur och kritik. Till stor hjälp blir då den bibliografi över recensioner och artiklar av de behandlade kritikerna som ingår som bilaga.

Lena Käreland

Nordisk salonkultur. Et studie i nordiske skønånder og salommiljøer 1780–1850. Red. Anne Scott Sørensen (Odense University Studies of Scandinavian Languages and Literatures, vol. 38). Odense 1998.

I den europeiska litteraturforskningen har salongslivet sin givna plats. Så även i Norden, där det exempelvis är svårt att studera det tidiga 1800-talets litteratur utan att stöta samman med Amalia von Helvig, Malla Silfverstolpe eller Alida och Thekla Knös. Forskningen om själva salongerna har däremot varit sparsam fram till senare år. *Nordisk salonkultur* är resultatet av ett fyraårigt samnordiskt projekt. Tidmässigt sträcker boken sig från det sena 1700-talet in i vårt århundrade, geografiskt omfattar den inte endast våra dagars Sverige, Norge, Danmark och Finland utan även Ryssland och Tyskland. Indirekt behandlar *Nordisk salonkultur* också europeiska storstäder som Rom och Paris, där flera av salongsvärdinnorna tillbringade långa perioder.

Nordisk salonkultur består av tjugotre uppsatser, skrivna av elva författare. Det skulle bli alltför utrymmeskrävande att här kritiskt granska varje enskilt inlägg, och istället ges här en mera övergripande presentation av denna viktiga bok.

Nordisk salonkultur kan ses som en introduktion till salongerna och salongsforskningen. Den inleds med en "Prolog" av Anne Scott Sørensen, där bokens ämne diskuteras. I Karen Klitgaard Povlsens "Den litterære salons historie og gener", Scott Sørensens "Salonens og skønåndens kulturanalytik" och Eva Öhrströms "Musikalisk salong i Europa och Norden – en översikt" introduceras läsaren i salongsbegreppet, salongsforskningen, salongsutvecklingen och salongernas olika arter. I bo-